

УДК 343.1

DOI 10.33244/2617-4154.2(15).2024.261-267

А. М. Лазебний,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права та процесу**e-mail: a_lazebna15@ukr.net***ORCID ID 0000-0001-9812-6151;****М. В. Смородінова,***здобувачка вищої освіти**другого (магістерського) рівня,**Державний податковий університет**e-mail: smorrodinka@i.ua***ORCID ID 0000-0002-7539-533X**

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У статті досліджується поняття та значимість судової експертизи у кримінальному провадженні. Перераховано види судових експертиз згідно з чинним кримінально-процесуальним законодавством. Розглянуто поняття судово-екологічної експертизи. Проаналізовано чинне законодавство в контексті регулювання призначення та проведення судово-екологічної експертизи в умовах воєнного стану.

В умовах ведення повномасштабної війни призначення та проведення судово-екологічної експертизи на деокупованих та інших територіях в умовах особливого стану набуває все більшого значення. Останнім часом розширюється коло внесених змін до кримінально-процесуального законодавства в частині регулювання цього явища. Досудове розслідування не зазнало суттєвих змін, однак виникає багато дискусійних питань і непорозумінь, коли йдеться про порядок проведення та процесуальні строки. Це зі свого боку зумовлює актуальність теми та потребу у ретельному вивченні законодавчої бази, аналізуванні проблемних питань, які виникають у зв'язку з цим. Тому в умовах збільшення вчинення кримінально-караних дій важливо, щоб кримінальне процесуальне законодавство України давало змогу розслідувати та регламентувало цей процес.

Ключовими законодавчими актами у проведенні судово-екологічних експертиз є Закон України «Про судову експертизу», наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», Кримінальний процесуальний кодекс України. У цих нормативно-правових актах містяться вимоги до суб'єктів, їх права та обов'язки, порядок проведення та ключові моменти досліджень.

Об'єктами екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації.

Варто зазначити, що характерною особливістю судово-екологічних експертиз під час розслідування правопорушень проти довкілля є те, що їх можуть призначати як на початковому етапі досудового розслідування, так і на подальших етапах судового розгляду, залежно від потреби.

Ключові слова: експерт, судова експертиза, судово-екологічна експертиза, кримінальне правопорушення, довкілля.

Метою дослідження є теоретичне дослідження особливостей проведення екологічної експертизи в умовах воєнного стану в кримінальному процесуальному законодавстві України.

Постановка проблеми. У зв'язку з ускладненою політичною ситуацією в Україні загострилися різні види злочинності, які не мають детального відображення в офіційній статистиці з причин високої латентності. Особливе місце займають кримінальні правопорушення, які стосуються екологічної злочинності, зокрема ті, які потребують проведення експертиз. Значне завантаження органів досудового розслідування, недостатня фахова підготовка випускників навчальних закладів призводять до неефективного розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, зокрема у зв'язку з недоцільним призначенням чи проведенням експертиз із порушеннями. Актуальним також є дослідження проведення судової експертизи за змінами в нормативних актах останніх років, які наближені до європейських стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних правопорушеннях проти довкілля найбільше розкриті в роботах відомих вітчизняних вчених у галузі кримінології, кримінального права та процесу, а також криміналістики, а також у законодавчих актах. Серед авторів потрібно відмітити С. О. Книженка, ключовими законодавчими актами є закони України та накази й інструкції. Однак саме питання проведення екологічної експертизи та здійснення її в умовах кримінального провадження не знайшли свого достатнього відображення в науковій літературі та залишились поза увагою.

Виклад основного матеріалу. Екологічна ситуація в Україні на сьогодні здебільшого зумовлена наявністю екологічної злочинності, яка не має свого відображення в офіційних статистиках з причин ускладненої політичної обстановки в державі та високої латентності подібних правопорушень. Детальний аналіз кримінально-процесуальних матеріалів та матеріалів слідчої практики дає підстави стверджувати, що на сьогодні існує ряд проблем, які стосуються неефективного розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, зокрема у зв'язку з недоцільним призначенням чи проведенням експертиз із порушеннями.

Незважаючи на ключове значення використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, ключову роль за будь-яких умов відіграє проведення судової експертизи для встановлення часу, місця

вчинення протиправної дії чи бездіяльності, обставин вчинення, умов та причин, що сприяли злочинним намірам або посяганням на екологію в результаті необережності або недбалості, та подальше використання таких висновків у доказуванні.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [6]. Аналіз судової практики показує, що під час розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля можуть бути застосовані такі її види:

- 1) судово-агротехнічна (визначає причини забруднення природного середовища, наслідком чого є занепад сільськогосподарських культур);
- 2) судово-біологічна (встановлює природу наявних біологічних об'єктів);
- 3) судово-грунтознавча (вивчає шари ґрунтового покриву);
- 4) судово-хімічна (досліджує розміри концентрації шкідливих речовин у навколишньому середовищі);
- 5) технологічна (приводить технологічний режим у відповідність до затвердженого проекту);
- 6) токсикологічна (визначає наявність у пробах отруйних речовин);
- 7) судово-екологічна, яку останнім часом все частіше використовують експерти.

Загалом судово-екологічна експертиза – це процесуальна дія, сутністю якої є спеціальне дослідження, спрямоване на встановлення пов'язаних із порушеннями вимог екологічного законодавства обставин і фактів про екологічну подію, що призвела до загибелі людей, заподіяння шкоди їхньому здоров'ю, великих матеріальних збитків, забруднення навколишнього середовища, а також до інших тяжких наслідків, проведене у передбаченому процесуальним законом порядку обізнаними в галузі екології та певних прикладних наук особами за дорученням органу, що проводить розслідування, чи суду з метою встановлення фактичних даних, які у формі висновку судового експерта можуть стати доказом для встановлення істини у кримінальній, цивільній, адміністративній чи господарській справі [3, с. 23]. Проаналізувавши це поняття, можна зробити висновок, що основною функцією судово-екологічної експертизи є визначення фактичних обставин кримінальних правопорушень у сфері екології та встановлення причинних зв'язків між екологічними правопорушеннями та їх наслідками.

Об'єктами екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, а саме: локальна земельна ділянка, на якій виявлені ознаки негативного антропогенного впливу, зокрема забруднені земельні ділянки, ділянки із частковим або повним руйнуванням родючого шару ґрунту, забруднені площі зелених насаджень, території вивезення, складування й знищення відходів виробництва і споживання тощо; забруднені водні простори (ділянки рік, озер, водоймищ); забруднений повітряний простір; проби атмосферного повітря, води, ґрунту, відібрані в межах антропогенного забруднення навколишнього середовища; зразки флори й фауни, які піддалися негативному антропогенному впливу; виробничі й складські приміщення промислових, комунальних

та інших підприємств і організацій, їх очисні спорудження, газоочисні й пилоуловлювальні установки тощо; механізми, устаткування, їх вузли та деталі з місця, де відбулася надзвичайна екологічна ситуація; відомості з технічної документації й актів перевірки екологічного стану об'єктів; результати обстеження об'єктів навколишнього середовища санітарно-епідеміологічними, природоохоронними й іншими спеціально уповноваженими органами; інші джерела інформації про негативний антропогенний вплив на навколишнє середовище [5].

Крім перерахованих вище об'єктів, судово-екологічна експертиза має свої завдання. Але часто на практиці під час вирішення цих завдань спеціальних знань однієї уповноваженої особи замало, потрібне залучення експертів інших спеціальностей. Відповідно до такої особливості судово-екологічна експертиза має своєрідний характер та проводиться кількома спеціалістами з різних галузей спеціальних знань, які в кінці формулюють один спільний експертний висновок [1, ст. 72]. Такі дії не лише впливають на кримінально-правову кваліфікацію діяння, а й допомагають вирахувати конкретні ознаки правопорушення. У зв'язку з цим у межах розслідувань екологічних правопорушень разом із судово-екологічною експертизою одразу потрібно призначати ряд супутніх: наприклад, біологічну, хімічну, ветеринарну, судово-медичну, будівельно-технічну тощо. Потреба в комплексі експертиз існує ще й тому, що поряд з негативними наслідками в екологічній сфері виникають захворювання людей, загибель тварин, забруднення ділянок місцевості концентратами тощо.

Як зазначено в Законі України та Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, слідчий залежно від потреби визначає установу, якій доручає проведення експертизи. Це можуть бути науково-дослідні інститути судових експертиз Міністерства юстиції України, експертні установи Міністерства внутрішніх справ України, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України тощо [2, ст. 70].

Згідно з чинним кримінально-процесуальним законодавством експерта залучають до діяльності після внесення інформації про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Кримінальний процесуальний кодекс визначає суб'єкта експертної діяльності, його права та обов'язки, а також вимоги до них. Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [4].

Варто зазначити, що характерною особливістю судово-екологічних експертиз під час розслідування правопорушень проти довкілля є те, що їх можуть призначати як на початковому етапі досудового розслідування, так і на подальших етапах судового розгляду залежно від потреби. Вирішуючи питання про доцільність призначення такої експертизи, слідчий має переконатися в її необхідності, а також має чітко визначити її предмет і завдання.

Ефективне розслідування протиправних діянь проти довкілля неможливе і без застосування науково-технічних засобів. Передусім вони забезпечують процес збирання доказів, а надалі можуть бути і самими доказами в кримінальному провадженні. Зважаючи на можливість сучасних техніко-криміналістичних засобів, вони застосовуються під час проведення всіх слідчих (розшукових) дій у ході розслідування такого виду кримінальних правопорушень: огляд місця події, освідчування, допит, слідчий експеримент, обшук, а також проведення експертиз. У межах цієї категорії кримінальних проваджень найчастіше, залежно від слідчої ситуації, застосовують техніко-криміналістичні засоби для пошуку матеріальних носіїв інформації про кримінальне правопорушення: знарядь вчинення (інструментів, легкозаймистих та агресивних рідин, розпилювачів барвників тощо); мікроб'єктів (мікрочасток лакофарбових покриттів, волокон з тканини одягу тощо); мікрослідів (подряпин, нашарування металу); інформаційних слідів. Особливістю техніко-криміналістичного забезпечення розслідування протиправних діянь проти довкілля є те, що під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема під час огляду місця події, спеціаліст не завжди може забезпечити повноту вилучення носіїв інформації, надати попередню оцінку інформативної значущості вилучених програмних і апаратних засобів, вжити заходів для максимального збереження інформаційних слідів. У таких випадках виникає потреба у спеціальному обладнанні, залученні відповідних профільних фахівців [7, с. 187].

Потрібно зазначити про надану законодавством можливість стороні захисту із власної ініціативи самостійно залучати експертів для проведення дослідження на договірних умовах. Певною мірою це сприяє більш об'єктивному розгляду справи в суді, адже сторона захисту подає до суду одержаний висновок експерта, і він рівноцінний всім тим висновкам експертів, які отримані за результатами досліджень, призначених іншими сторонами кримінального провадження.

Якщо в результаті проведення судово-екологічної експертизи було встановлено особу, яка причетна до вчинення такого кримінального правопорушення, слідчий її допитує як підозрюваного за вимогами ст. 224 КПК України. Під час підготовки до допиту слідчий повинен ознайомити підозрюваного з документами, які стосуються екологічної сфери (наприклад, з технічною документацією, положеннями, інструкціями, наказами тощо).

Висновки. Отже, судово-екологічна експертиза – це процесуальна дія, суттю якої є спеціальне дослідження, спрямоване на встановлення пов'язаних із порушеннями вимог екологічного законодавства обставин і фактів про екологічну подію, що призвела до загибелі людей, заподіяння шкоди їхньому здоров'ю, великих матеріальних збитків, забруднення навколишнього середовища, а також до інших тяжких наслідків, проведене у передбаченому процесуальним законом порядку обізнаними в галузі екології та певних прикладних наук особами за дорученням органу, що проводить розслідування, чи суду з метою встановлення фактичних даних, які у формі висновку судового експерта можуть стати доказом для встановлення істини у кримінальній, цивільній, адміністративній чи господарській справі. Екологічна ситуація в Україні сьогодні здебільшого напружена, що потребує проведення подібних експертиз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бордюгова Л. Г. Поняття і процесуальна природа судово-екологічної експертизи. *Форум права*. 2009. № 1. С. 70–77.
2. Бордюгов Л. Г. Судово-екологічна експертиза – основна форма використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти довкілля. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України, КНУВС ; редкол. : Є. М. Моїсєєв (голов. ред.) та ін. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. № 2(10). С. 67–72.
3. Книженко С. О. Використання спеціальних знань в розслідуванні екологічних злочинів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. Харків, 2014. № 735.
4. Кримінально-процесуальний кодекс : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> (дата звернення: 11.03.2024).
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ від 08.10.1998 № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 11.03.2024).
6. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 10.03.2024).
7. Туровець Ю. М., Кравчук О. В. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти довкілля в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства України. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 21–27.

REFERENCES

1. Bordyugova L. G. Concept and procedural nature of forensic environmental examination. *Law forum*. 2009. No. 1. P. 70–77.
2. Bordyugov L. G. Forensic environmental examination is the main form the use of special knowledge during the investigation of crimes against the environment. *Criminal Bulletin* : Scientific and Practical. coll. / DNDEKTS of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, KNUVS; Editor : E. M. Moiseyev (chief editor) and others. K. : Ed. House "In Yure", 2008. No. 2(10). P. 67–72.
3. Knyzhenko S. O. Use of special knowledge in the investigation of environmental crimes. *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series: Law*. Kharkiv, 2014. No. 735.
4. Criminal Procedure Code : Law of Ukraine dated 04/13/2012 No. 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#Text> (access date: 03/11/2024).
5. On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies : Order dated 08.10.1998 No. 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (access date: 03/11/2024).

Лазебний А. М., Смородінова М. В. Проблеми призначення та проведення екологічної експертизи

6. On forensic examination : Law of Ukraine dated February 25, 1994 No. 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (access date: 03/10/2024).

7. Turovets Yu. M., Kravchuk O. V. Problems of using special knowledge in the investigation of crimes against the environment in the conditions of the new criminal procedural legislation of Ukraine. *Forensic Herald*. 2014. No. 2 (22). P. 21–27.

A. M. Lazebnyi, M. V. Smorodina. PROBLEMS OF APPOINTMENT AND CONDUCT OF ENVIRONMENTAL EXPERTISE

The article examines the phenomenon of forensic examination. The types of forensic examinations are listed in accordance with the current criminal procedural legislation. The concept of forensic environmental examination is considered. The current legislation in the context of regulating the appointment and conduct of forensic environmental expertise under martial law is analyzed.

In the conditions of waging a full-scale war, the study of the purpose and conduct of a forensic environmental examination in the occupied and not only territories in the conditions of a special state is gaining more and more importance. Recently, the range of amendments made to the criminal procedural legislation regarding the regulation of this phenomenon has been expanding. The pre-trial investigation has not undergone significant changes, but there are many debatable issues and misunderstandings when it comes to the procedure and procedural terms. This, in turn, determines the relevance of the topic and the need for a thorough study of the legislative framework, analysis of problematic issues that arise in connection with this. Therefore, in the conditions of an increase in the commission of criminally punishable acts, it is extremely important that the criminal procedural legislation of Ukraine enables the investigation and regulates this process.

The key legislative acts in the conduct of forensic environmental examinations are the Law of Ukraine "On Forensic Examination", the Order of the Ministry of Justice "On Approval of the Instructions on the Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert Studies and Scientific and Methodological Recommendations on the Preparation and Appointment of Forensic Examinations and Expert Studies" , Criminal Procedure Code. These regulations contain requirements for subjects, their rights and obligations, the procedure for conducting and key points of research.

The objects of environmental expertise are material and materialized sources of information containing factual data about the circumstances of an emergency environmental situation.

It should be noted that a characteristic feature of forensic environmental examinations in the investigation of crimes against the environment is that they can be appointed both at the initial stage of the pre-trial investigation and at the subsequent stages of the trial, depending on the need.

Key words: *expert, forensic examination, forensic environmental examination, criminal offense, environment.*

Стаття надійшла до редколегії 22 березня 2024 року